

НАУКОВИЙ АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ КОНВЕНЦІЙ, ЯКІ РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ФОРМИ ЗАПОВІТІВ, У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НОТАРІУСА, КОНСУЛА З ЇХ ПОСВІДЧЕННЯ

SCIENTIFIC ANALYSIS OF INTERNATIONAL CONVENTIONS REGULATING THE FORMS OF WILLS IN THE CONTEXT OF NOTARY, CONSUL ACTIVITIES WITH THEIR ATTORNEY

Фурса Є.Є., к. ю. н.,
перший секретар відділу аналізу, планування та інформації
Департаменту консульської служби
Міністерство закордонних справ України

Стаття присвячена порівняльному науковому аналізу ратифікованих Україною міжнародних конвенцій, зокрема, Гаазької конвенції про колізію законів, яка стосується форми заповідальних розпоряджень (1961 р.) та Базельської конвенції про колізію законів, які стосуються форми заповідальних розпоряджень, введення системи реєстрації заповітів (1972 р.), а також Вашингтонської конвенції про єдиний закон щодо форми міжнародного заповіту (1973 р.). Хоча остання конвенція Україною не ратифікована, але консул України може працювати в одній з тих країн, які ратифікували Вашингтонську конвенцію, тому вона може мати вплив на його діяльність. Це зумовлено тим, що до компетенції консула належить посвідчення заповіту подружжя згідно п. 3.8.15 Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах і консульських установах України. А одним із подружжя може бути громадянин країни перебування консула та країни, яка ратифікувала Вашингтонську конвенцію. Тому автором розкрито питання, а як має діяти консул, якщо при посвідченні ним заповіту один із подружжя, який є іноземцем – громадянином країни, яка ратифікувала Вашингтонську конвенцію наполягатиме на застосуванні її положень до їх спільного заповіту. Також надано аналіз діяльності консула України в Бельгії, Італії або Франції, тобто в країнах, які приєдналася не тільки до Гаазької, а й Вашингтонської конвенції. Обґрунтовано, що у цих конвенціях мають місце зовсім протилежні підходи до сприйняття форми заповіту і, відповідно, порядку його оформлення. Автором встановлені істотні відмінності цих конвенцій і піднято питання про те, а чи може особа сама вирішувати, згідно якої конвенції вона бажає скласти і посвідчити заповіт. В основі Вашингтонської конвенції лежить посвідчення факту, що особа склала заповіт і наполягає на тому, щоб цей факт був зафіксований уповноваженою особою. В ст. 1 Гаазької конвенції має місце таке положення: презумпція дійсності заповіту і застосування внутрішнього законодавства однієї з країн та а саме: заповіт є дійсним щодо його форми, якщо вона відповідає внутрішньому законодавству та перераховані відповідні умови законодавства.

Проаналізовані норми Цивільного кодексу України на відповідність їх змісту щодо заповітів, їх форми, суб'єктів посвідчення, реєстрації ратифікованих Україною конвенцій та запропонована редакція норми даного кодексу «Посвідчення заповітів консулом та посадовою особою дипломатичного представництва».

Ключові слова: конвенції, ратифікація, заповіт, форма заповіту, реєстрація, нотаріус, консул.

The article is devoted to a comparative scientific analysis of international conventions ratified by Ukraine, in particular, the Hague Convention on the Conflict of Laws, which concerns the form of testamentary dispositions (1961) and the Basel Convention on the Conflict of Laws, which concerns the form of testamentary dispositions, the introduction of the system of registration of wills (1972), and also the Washington Convention on Uniform Law on the Form of International Wills (1973). Although Ukraine has not ratified the latest convention, the consul of Ukraine can work in one of the countries that have ratified the Washington Convention, so it can have an impact on his activities. This is due to the fact that the consul's competence includes the certification of the will of the spouses in accordance with clause 3.8.15 of the Regulation on the procedure for performing notarial acts in diplomatic missions and consular institutions of Ukraine. And one of the spouses can be a citizen of the country where the consul is staying and the country that has ratified the Washington Convention. Therefore, the author opened up the question, and how should the consul act, if during the attestation of the will one of the spouses, who is a foreigner, is a citizen of the country that ratified the Washington Convention will be urged to apply its provisions to their joint will. An analysis of the activity of the consul of Ukraine in Belgium, Italy or France, i. e. in countries that have joined not only the Hague Convention, but also the Washington Convention, is also provided. It is justified that in these conventions there are completely opposite approaches to the perception of the form of the will and, accordingly, the order of its execution. The author established the essential differences between these conventions and raised the question of whether a person can decide for himself according to which convention he wishes to make and certify a will. The basis of the Washington Convention is the certification of the fact that a person has made a will and insists that this fact be recorded by an authorized person. In Art. 1 of the Hague Convention, there is the following provision: presumption of the validity of the will and the application of the domestic legislation of one of the countries, namely: the will is valid in terms of its form, if it corresponds to the domestic legislation and the relevant conditions of the legislation are listed.

The norms of the Civil Code of Ukraine were analyzed for the conformity of their content with respect to wills, their form, subjects of certification, registration of conventions ratified by Ukraine, and the proposed revision of the norm of this code «Certification of wills by a consul and an official of a diplomatic mission».

Key words: conventions, ratification, will, will form, registration, notary, consul.

Питанням матеріальної природи заповітів, їх класифікації [1] та їх нотаріального посвідчення присвячувались роботи багатьох українських вчених [2, с. 153]. Науковцями аналізувалися також міжнародні акти, які стосуються форми та реєстрації заповітів [3, с. 402–412], [4, с. 104–105]. Щодо процедури посвідчення заповітів консулом, а також і їх реєстрації, то це питання мало досліджене про що вказував автор [5, с. 186–191] і, особливо, нині потребує уваги у зв'язку із ратифікацією Україною міжнародної конвенції про колізію законів, яка стосується форми заповідальних розпоряджень (Гаазька конвенція 1961 р.) [6] та набранням чинності Закону України «Про приєднання України до

Конвенції про колізію законів, які стосуються форми заповідальних розпоряджень», ратифікацією Україною Конвенції про введення системи реєстрації заповітів (Базельська конвенція 1972 р.) [7] та наявністю Вашингтонської конвенції про єдиний закон щодо форми міжнародного заповіту від 26 жовтня 1973 р. [8] (надалі – Вашингтонська конвенція). Хоча остання конвенція Україною не ратифікована та не має широкого кола учасників, але консул України може працювати в одній з тих країн, які ратифікували Вашингтонську конвенцію, тому ним можуть братися до уваги її положення. Це зумовлено тим, що до компетенції консула належить посвідчення заповіту подружжя згідно п. 3.8.15 Положення

про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах і консульських установах України [9] (надалі – Положення). А одним із подружжя може бути громадянин країни перебування консула та країни, яка ратифікувала Вашингтонську конвенцію.

У цьому зв'язку виникає питання, а як має діяти консул, якщо при посвідченні ним заповіту один із подружжя, який є іноземцем – громадянином країни, яка ратифікувала Вашингтонську конвенцію наполягатиме на застосуванні її положень до їх спільного заповіту?! Очевидно, що це жарт..., оскільки на відміну від умов Гаазької конвенції ст. 2 Вашингтонської конвенції не допускає міжнародних заповітів, складених двома або більше особами у вигляді одного документа. Отже, заповіт подружжя з іноземним елементом згідно цієї Конвенції консулом посвідчений бути не може.

Але до консула може за посвідченням заповіту звернутися іноземний громадянин країни перебування консула або навіть третьої країни та просити його посвідчити заповіт на ім'я громадянина України та/або щодо майна, яке може знаходитись на території України. Ось такий громадянин вправі вимагати дотримання правил, встановлених у Вашингтонській конвенції.

Питання щодо компетенції консула з посвідчення заповітів громадян України, які перебувають за кордоном регламентується Віденською конвенцією про консульські зносини. Згідно п. f) ст. 5 Конвенції на консула покладено виконання обов'язків нотаріуса та у п. 1 ст. 38 Закону України «Про нотаріат» [10] йдеться про те, що до повноважень консула належить вчинення нотаріальних дій з посвідчення заповітів.

Але яка конвенція має застосовуватися консулом, припустимо в Бельгії, Італії або Франції, якщо ці країни приєдналася не тільки до Гаазької конвенції [11], а й до Вашингтонської [12]. Однак, у цих конвенціях мають місце зовсім протилежні підходи до прийняття форми заповіту і, відповідно, порядку його оформлення.

Отже, питання може стояти про те, а які істотні відмінності в цих двох конвенціях і чи може особа сама вирішувати, згідно якої конвенції вона бажає скласти і посвідчити заповіт.

Так, в основі Вашингтонської конвенції лежить посвідчення факту, що особа склала заповіт і наполягає на тому, щоб цей факт був зафіксований уповноваженою особою. В той же час, в основі Гаазької конвенції та ст. 1 має місце таке положення: *презумпція дійсності заповіту і застосування внутрішнього законодавства однієї з країн, а саме: заповіт є дійсним щодо його форми, якщо вона відповідає внутрішньому законодавству: а) місця, де заповідач його склав, або б) громадянства заповідача на момент складення заповіту чи на момент його смерті, або с) постійного місця проживання заповідача на момент складення заповіту чи на момент його смерті, або д) звичайного місця проживання заповідача на момент складення заповіту чи на момент його смерті, або е) настільки, наскільки це стосується нерухомості, – її місцезнаходження.*

Тому, важко погодитися з тими авторами, які вважають, що здатність особи на складення й скасування заповіту, а також форма заповіту й акта його скасування визначаються правом країни, у якій спадкодавець мав постійне місце проживання в момент складення акта або в момент смерті [13, с. 354–360]. Тому консулам необхідно брати до уваги положення Гаазької конвенції, які мають ними трансформуватися відповідно до їх статусу. Так, консульська установа є територією держави Україна, тому консули, насамперед, мають керуватися, українським законодавством. У зв'язку з цим, місце, де складається заповіт, має сприйматися з урахуванням особливості діяльності консула.

Отже, якщо не брати до уваги кардинальні відмінності зазначених конвенцій щодо усного заповіту, можливості

посвідчення заповітів декількома особами, можна стверджувати, що значна частина положень Вашингтонської конвенції знайшла своє відображення у законодавстві України. З метою обґрунтування авторської думки порівняємо положення цієї Конвенції з нормами Цивільного кодексу України [14] (надалі – ЦК):

Єдиний закон про форму міжнародного заповіту *Стаття 1*

1. *Заповіт є дійсним з погляду форми, незалежно, зокрема, від місця його складання, місцезнаходження майна, громадянства, постійного чи тимчасового місця проживання та місця проживання заповідача, якщо він складений у формі міжнародного заповіту відповідно до положень, викладених у статтях 2–5 цього Закону.*

2. *Недійсність заповіту як міжнародного заповіту не торкається його дійсності з погляду форми як заповіту іншого виду.*

Стаття 2

Цей закон не застосовується до форми заповідальних розпоряджень, складених двома або більше особами у вигляді одного документа.

Стаття 3

1. *Заповіт складається у письмовій формі. (ст. 1247 ЦК).*

2. *Він не обов'язково має бути написаний самим заповідачем. (ч. 2 ст. 1248 ЦК).*

3. *Він може бути написаний будь-якою мовою, від руки або будь-яким іншим способом. (частини 1, 2 ст. 1248 ЦК).* На нашу думку, варто також визнати, якщо заповідач вправі писати заповіт власноруч, то він вправі використовувати й будь-яку мову, що потребує відтворення й в українському законодавстві.

Стаття 4

1. *Заповідач заявляє у присутності двох свідків та особи, уповноваженої вчиняти дії, пов'язані з міжнародними заповітом, що документ є його заповітом і що йому відомий його зміст. (ст. 1253 ЦК допускає присутність свідків на бажання заповідача, але у даній Конвенції присутність 2 свідків є обов'язковою умовою його посвідчення).*

2. *Заповідач не зобов'язаний повідомляти свідків або уповноважену особу про зміст заповіту. (аналогія секретного заповіту – ст. 1249 ЦК).*

Стаття 5

1. *Заповідач у присутності свідків та уповноваженої особи підписує заповіт або, якщо він підписав його раніше, підтверджує свій підпис.*

2. *Якщо заповідач не може поставити свій підпис, він повідомляє про причину цього уповноважену особу, яка робить відповідну позначку на заповіті. Крім того законом, у відповідності до якого було призначено уповноважену особу, заповідачу може бути надано право доручити іншій особі поставити підпис від її імені. (ч. 4 ст. 20, абз. 2 ч. 2 ст. 1247 ЦК).*

3. *Свідки та уповноважена особа негайно проставляють свої підписи на заповіті у присутності заповідача.*

Стаття 7

1. *Датою заповіту є дата його підписання уповноваженою особою.*

2. *Ця дата вказується уповноваженою особою наприкінці заповіту.*

Стаття 8

За відсутності будь-якого обов'язкового правила, що стосується зберігання заповіту, уповноважена особа запитує заповідача, чи бажає він зробити заяву щодо зберігання свого заповіту. (В Україні існує спеціальне правило не тільки щодо зберігання копії заповіту, а й реєстрації факту посвідчення заповіту у Спадковому та інших реєстрах.)

За бажанням і на ясно виражене прохання заповідача місце, де він бажає зберігати свій заповіт, згадується у свідоцтві, передбаченому у статті 9.

Стаття 9

Уповноважена особа додає до заповіту свідоцтво у формі, передбаченій у статті 10, що підтверджує дотримання вимог цього Закону.

Стаття 10

Свідоцтво складається уповноваженою особою за нижченаведеною або в основному аналогічною формою: автором зміст свідоцтва не наводиться.

Стаття 11

Уповноважена особа залишає один екземпляр свідоцтва в себе, а інший передає заповідачу.

Стаття 12

За відсутності доказів зворотного свідоцтво уповноваженої особи вважається достатнім доказом дійсності документа як заповіту, з погляду форми, передбаченої цим Законом.

Стаття 13

Відсутність чи неправильність свідоцтва не зачіпають дійсності заповіту з погляду форми відповідно до цього Закону.

Стаття 14

На міжнародний заповіт поширюються загальні правила, що регулюють скасування заповітів.

Стаття 15

При тлумаченні та застосуванні положень цього Закону враховуються його міжнародне походження та необхідність однаковості його тлумачень.

Виходячи з положень Вашингтонської конвенції варто переглянути й сучасний порядок посвідчення заповітів нотаріусами, консулами України, оскільки в деякій мірі він суперечливий. Так, виготовлення заповітів нотаріусами і консулами за наперед встановленим проектом, коли воля заповідача «підлаштовується» під умови стереотипного «зразка», а сам заповіт викладається нотаріусом на нотаріальному бланку здається таким, що суперечить ч. 1 ст. 1248 ЦК. У цій нормі, в дусі Вашингтонської конвенції, встановлено, що нотаріус (і відповідно консул) посвідчує заповіт, який написаний заповідачем власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. В такому разі загальне правило про викладання текстів заповітів на нотаріальних бланках (ч. 3 ст. 34 Закону України «Про нотаріат») чи консулом на аркуші А-4 за допомогою технічних засобів, вважається таким, що порушує права заповідачів на власноручне викладання заповіту.

Більше того, аналіз п. 2 Глави 1. Основні правила посвідчення правочинів Розділу II. Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [15], свідчить про те, що передбачена у цьому акті кількість примірників заповіту не узгоджується з тим фактом, що заповідач пише заповіт власноручно. Отже, не нотаріусом виготовляється декілька примірників, а один примірник пишеться заповідачем. Тому відповідно до п. 2.1 Порядку нотаріус не може виготовляти певну кількість примірників заповіту, а саме: не менше двох, один з яких має залишатися в матеріалах нотаріальної справи. Це положення Закону та Порядку провокують українських нотаріусів на «виготовлення» заповітів на нотаріальних бланках і викладання їх змісту самими нотаріусами і відповідно до відмови у посвідченні власноруч написаних заповідачем заповітів.

Тому така нотаріальна практика не повинна запозичуватися консулами, і, на нашу думку, слід шукати вихід з цієї ситуації. Вважаємо, що консул вправі, на підставі п. 3.8.17. Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах і консульських установах України (надалі – Положення) залишати в себе в справі оригінал написаного власноруч заповідачем заповіту до його передачі через Міністерство закордонних справ України до Київського міського державного нотаріального архіву у встановленому порядку та внесення про нього відомостей до Спадкового реєстру. Тобто, авторська пропозиція узгоджується зі ст. 8 Вашингтонської конвен-

ції, оскільки це правило встановлене у Положенні і є умовою посвідчення консулом заповіту.

Дійсно, в такому разі буде існувати один оригінал заповіту, який зберігатиметься у консула, а заповідач може отримати його засвідчену консулом копію.

Питання полягає в тому, а який спосіб посвідчення заповіту є кращим? Коли нотаріуси та консули посвідчують заповіти за наперед встановленим «зразком» і «тиражують» їх як випробувані чи потрібен інший підхід, коли через аналіз множини варіантів заповітів особа сама дійде висновку, який вид і зміст заповіту для неї є найбільш оптимальним.

На нашу думку, перший варіант посвідчення заповіту буде оптимальним лише для осіб, які посвідчують заповіти, оскільки забирає мало сил та часу, але не для громадян, які не знають умов законодавства та не здатні визначитися, як їм найкраще реалізувати своє право на заповіт.

Тому вважаємо, що слід у цивільному законодавстві і практиці його застосування передбачити оптимальні моделі врегулювання цих відносин. Тому важко погодитися, що «створення єдиного Європейського цивільного кодексу» як пропонують деякі науковці [13, с. 354–360] вирішить проблеми з усуненням прогалин і суперечностей у спадкових відносинах. Уніфікувати спадкове право європейських країн, практично, неможливо, оскільки в ньому відображені вікові традиції різних народів, тому навряд чи ці країни погодяться на їх нівелювання.

Одне, очевидно, що міжнародні конвенції – це загальнення певного досвіду і вироблення оптимальних варіантів вирішення колізійних питань, що пов'язані з різницею в кваліфікації та застосуванні тих чи інших норм, які вважаються раціональними для країн, що приєднуються і ратифікують положення конвенцій. Для деяких науковців є очевидним, що Україні потрібно ратифікувати Вашингтонську конвенцію [4, с. 3], однак, на нашу думку, слід зазначити й певні застереження при підписанні і ратифікації цієї конвенції, оскільки вона прямо суперечить Гаазькій конвенції. Тобто, питання буде стояти не тільки про колізію, а про пряму суперечність норм законодавства України, оскільки вони обидві стануть його частиною. Але для консулів такий стан врегулювання відносин неоднозначний, оскільки вони працюють по всьому світу, а не тільки в Європі або Америці, тому для них важливо знати, які Конвенції і їх положення вони мають застосовувати по відношенню до іноземців в певній країні і як, оскільки права українських громадян підпорядковані законодавству України. Для них позитивною буде пропозиція приєднання до Гаазької конвенції щодо міжнародного управління майном померлих [16], оскільки їх функції з приводу зберігання майна померлих можуть істотно скоротитися. Отже, потрібно не тільки приєднуватися до різних міжнародних конвенцій, а й дивитися на те, які правові наслідки вони матимуть для правової системи України і, зокрема, для нотаріусів і консулів.

Виходячи з аналізу ст. 4 Закону України «Про міжнародне приватне право» [17] стосовно вибору права до врегулювання приватноправових відносин, а також ст. 1 Гаазької конвенції, консул має застосовувати й іноземне право, якщо заповідач має громадянство певної країни або має в такій країні постійне місце проживання чи звичайне місце проживання на момент складання заповіту, коли він заповідає майно спадкоємцю, який перебуває під юрисдикцією України і/або майно частково знаходиться на території України. При цьому, може застосовуватися не тільки законодавство певної країни, а й міжнародні договори, які ратифіковані цією країною.

Якщо ж заповідач обумовлює, що він пише заповіт лише стосовно нерухомого майна, яке знаходиться на території України, то має застосовуватися законодавство України, оскільки такий заповіт буде діяти лише на території нашої держави. У цьому зв'язку може виникати й колізія,

коли заповідач висловить свою останню волю в декількох заповітах, які не будуть один одному суперечити, коли їх дія поширюватиметься на майнові права в різних країнах. Тоді виникне необхідність тлумачити заповіти і застосувати різні норми законодавства, щоб належно встановити спадкоємців і визначити їх частки. Складність такого завдання полягає в налагоджуванні співпраці між нотаріусами різних країн, що ускладнено нотаріальною таємницею та узгодженням їх повноважень. Вважаємо, що такі випадки рано чи пізно виникнуть, оскільки фінансові інтереси, як правило, обумовлюють «перетікання» капіталів в найприбутковіші країни. Оскільки в нашій країні вже багато мільярдів, то і їх спадщину та заповіти необхідно буде шукати в різних країнах. Отже, консулам необхідно буде виступати в ролі координаторів різних питань спадкування і узгоджувати діяльність нотаріусів різних країн.

Загалом такі питання, на нашу думку, мають бути конкретизовані у законах України «Про міжнародне приватне право», «Про нотаріат», у Положенні про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України, а також у посадових інструкціях українських консулів в різних країнах.

Крім того, слід зазначити, що у Цивільному кодексі України (надалі – ЦК) існують лише норми про посвідчення заповіту нотаріусом (ст. 1248 ЦК), посадовою

особою органу місцевого самоврядування (ст. 1251 ЦК) та іншою посадовою та службовою особою (ст. 1252 ЦК), тобто, тими особами, які передбачені у ст. 40 Закону України «Про нотаріат».

Щодо можливості посвідчення заповіту консулом чи посадовою особою дипломатичного представництва, то така норма відсутня в ЦК. Вважаємо доцільним узгодити Цивільний кодекс України із ст. 38 Закону України «Про нотаріат» та доповнити його нормою, яка б регламентувала це питання і викласти її у такій редакції:

Стаття 1252-1 ЦК Посвідчення заповітів консулом та посадовою особою дипломатичного представництва
«У разі перебування громадянина України за кордоном, заповіт, поданий ним особою, посвідчується консулом.

Посадова особа дипломатичного представництва посвідчує заповіт громадянина України у разі, якщо у місці його перебування відсутня консульська установа.

На бажання заповідача заповіт може бути посвідчений при свідках.

Посвідчений заповіт підлягає державній реєстрації посадовою особою у Спадковому реєстрі та зберігається у справах дипломатичного представництва чи консульської установи України до його передачі на зберігання до Київського міського державного нотаріального архіву через Міністерство закордонних справ України».

ЛІТЕРАТУРА

1. Спадкове право: Нотаріат. *Адвокатура*. Суд : наук.-практ. посіб. / за ред С. Я. Фурса. Київ : Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2008. 1216 с.
2. Фурса Є. І. Виконавець заповіту. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Спадкове право: теорія і практика. Київ : Атіка, 2002. С. 153.
3. Гуть Н. Ю. Форма завіщання согласно Вашингтонской и Гаагской конвенций: проблемы теории, нотариальной практики и необходимости законодательной регламентации. *Цивилистическая процессуальная мысль*, 2013. № 2. С. 402–412.
4. Слабошпицька У. О. Проект «ENRW» як альтернатива системи реєстрації заповітів, запровадженій Базельською конвенцією 1972 року. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права* : зб. матеріалів доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. Львів : Західно-українська організація «Центр правничих ініціатив», 2013. С. 104–105.
5. Фурса Є. Є. Процедура посвідчення заповітів консулом: актуальні питання. *Часопис Київського університету права*, 2015. № 1. С. 186–191.
6. Конвенція про колізії законів, які стосуються форми заповітів від 17 груд. 2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_424#Text (дата звернення: 13.07.2022).
7. Конвенція про запровадження системи реєстрації заповітів від 16 трав. 1972 р., Базель. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_678 (дата звернення: 13.07.2022).
8. Конвенция, предусматривающая единообразный закон о форме международного завещания от 26 окт. 1973 г., Вашингтон. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_678 (дата звернення: 13.07.2022).
9. Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах і консульських установах України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-04#Text> (дата звернення: 13.07.2022).
10. Про нотаріат : Закон України від 02 верес. 1993 р. № 3426-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 13.07.2022).
11. Статус Конвенции о коллизии законов, касающихся формы завещательных распоряжений от 5 окт 1961 г., Гаага. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c54#Text (дата звернення: 13.07.2022).
12. Статус Конвенции, предусматривающей единообразный закон о форме международного завещания от 26 окт. 1973 г., Вашингтон. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b14#Text (дата звернення: 13.07.2022).
13. Хороша Т. С. Поняття колізійних норм та колізійне регулювання спадкових відносин, ускладнених іноземним елементом. *Актуальні проблеми держави і права*, 2014. № 73. С. 354–360.
14. Цивільний кодекс України: станом на 13 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 13.07.2022).
15. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 22 лют. 2012 р. № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#n141> (дата звернення: 13.07.2022).
16. Гаазька конвенція щодо міжнародного управління майном померлих від 02 жовт. 1973 р., Гаага. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_924#Text (дата звернення: 13.07.2022).
17. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 черв. 2005 р. № 2709-IV / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 13.07.2022).